WIKIPEDIA

Udi dili

Vikipediya, azad ensiklopediya

Udi dili – Udilərin dili. Qafqazın qədim sakinlərindəndir, dilləri Qafqaz dilləri ailəsinin ləzgi yarımqrupuna məxsus olub, çoxlu qədim ünsürləri özündə qoruyub saxlaya bilmişdir.

Udi dili	
Orijinal adı	удин муз, udin muz
Ölkələr	Azərbaycan, Gürcüstan, Rusiya
Danışanların ümumi sayı	8 min
Təsnifatı	
Kateqoriya	Avrasiya dilləri
Şimali Qafqaz dilləri	
Nax-Dağıstan dilləri	
Ləzgi dilləri	
Yazı	latın əlifbası
Dil kodları	
ISO 639-1	—
ISO 639-2	—
ISO 639-3	udi (https://iso639-3.sil.org/code/udi)
Dilin strukturlarının dünya atlası	udi (http://wals.info/languoid/lect/wals_code_udi)
Atlas of the World’s Languages in Danger	1063 (http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-1063.html), 2192 (http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap/language-id-2192.html)
Ethnologue	udi (https://www.ethnologue.com/language/udi)
ELCat	3011 (http://www.endangeredlanguages.com/lang/3011)
IETF	udi

Mündəricat

Dialektlər

Udin dili iki dialektə — Nic və Vartaşen dialektinə bölünür. Nic dialekti də öz növbəsində 3 hissəyə bölünür: aşağı, aralıq və yuxarı. Vartaşen dialekti də öz növbəsində 2 hissəyə bölünür: vartaşen və oktomberi (zinobiani). Oktomberi danışıq tərzi çoxda Vartaşen dialektindən fərqlənmir,Belə ki Udinlər Vartaşendən Oktomberiyə 1922 ildə köçüblər Udi dilində 10.000 çox insan danışır. Amma Udi dili yazısız dil kimi tanınır, lakin son zamanlar yazılış formasını yaratmaq üçün işlər görünür. Udi dili yalnız məişətdə istifadə olunur. 13-22 aprel 2009-cu il rəsmi əhali siyahıyaalınmasına əsasən ana dili udin dili olan Azərbaycan vətəndaşlarının sayı 3.795 nəfərdir.[1]

Udi əlifbası

Latın əlifbası əsasında yaradılmış Udi əlifbası 1934-cü ildə Fyodor Ceyrani və Mixail Ceyrani tərəfindən Suxumidə yayımlanmış "Samçi dəs" (Birinci dərs) kitabında tərtib olunmuşdur.[2]

Kiril əlifbası əsasında yaradılmış Udin dilinin əlifbası (1974-cü il)[3]:.

А	Аъ	Аь	Б	В	Г	Гъ	Гь	Д	Дж
ДжӀ	Дз	Е	Ж	ЖӀ	З	И	Й	К	Ҟ
КӀ	Къ	Л	М	Н	О	Оь	П	ПӀ	Р
С	Т	ТӀ	У	Уь	Ф	Х	Хъ	Ц	Ц'
ЦӀ	Ч	Ч'	ЧӀ	Чъ	Ш	ШӀ	Ы		

Glottolog	udii1243 (http://glottolog.org/resource/languoid/id/udii1243)

Vikianbarda əlaqəli mediafayllar

Udi dili uzun müddət yalnız danışıq dili olaraq qalırdı. Müxtəlif dövrlərdə bu dilin kiril hərflərinin köməyi ilə yazılmasına cəhdlər göstərilib. Hətta Nic məktəbində ibtidai sinifdə tədris udi dilində aparılıb. 1990-cı illərin sonunda Azərbaycanda latın əlifbası əsasında udi əlifbası yaradılıb.[4]:

A a	B b	C c	Ç ç	D d	E e	Ə ə	F f
G g	Ğ ğ	H h	X x	I ı	İ i	Ĝ ĝ	J j
K k	Q q	L l	M m	N n	O o	Ö ö	P p
R r	S s	Ş ş	T t	U u	Ü ü	V v	Y y
Z z	Ţ ţ	Ţı ţı	E' e'	Tı tı	Ə' ə'	K' k'	Pı pı
X' x'	Şı şı	Ö' ö'	Çı çı	Ç' ç'	Ć ć	Jı jı	Zı zı
U' u'	O' o'	İ' i'	Dz dz				

Yayılma ərazisi

Azərbaycanda udi dilində danışanlar əsasən Qəbələ rayonunun Nic qəsəbəsində və Gürcüstanın Kvarel rayonunun Zinobiani kəndində kompakt şəkildə yaşayırlar. Oğuzda rayon mərkəzində yaşayan bir qrup udili də bu dildə danışır.

İstinadlar

1. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. "Population by language, sex and urban/rural residence: Azerbaijan (2009; All population; Both Sexes)" (https://yadi.sk/i/zZw9cfwTmVgSx) (ingilis). United Nations Statistics Division. 2015-12-26 tarixində orijinalından (http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode:27) arxivləşdirilib. İstifadə tarixi: 2015-12-26.
2. Ceyrani Fyodor, Ceyrani Mixail - Samçi dəs (http://apsnyteka.org/file/Dzheyrani_Pervy_urok_1934_udin.pdf)
3. Gukasjan, V. 1974. Udincä-azärbaycança-rusça lüğät. Bakı: Elm.
4. Aydınov Y.A., Keçaari J.A. Tıetır. Bəkü, 1996 (http://udilang.narod.ru/texts/alif1-21.pdf)

Xarici keçidlər

-
- Ethnologue, Languages of the World: Udi (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=udi)

- Udi dili (Deutsch) (http://titus.uni-frankfurt.de/personal/manana/udisch.htm)
- Wolfgang Schulze "The Language of the Caucasian Albanian (Aluan) Palimpsest from Mt. Sinai and of the Caucasian Albanian inscriptions" (http://web.archive.org/web/20011030235348/http://www.lrz-muenchen.de/~wschulze/Cauc_alb.htm)
- Агванский (Кавказско-Албанский) язык (http://www.etheo.org/agva01.htm)
- Udi dili (Deutsch (http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/personal/manana/udi/udisch.htm)

Həmçinin bax

Alban əlifbası

Dil ilə əlaqədar bu məqalə qaralama halındadır. Məqaləni redaktə (https://az.wikipedia.org/w/index.php?title=Udi_dili&action=edit) edərək Vikipediyanı zənginləşdirin.

	Nax-Dağıstan dilləri
Nax qolu	basbi vaynax: inquş, çeçen, akkin-orstxoy (qalanço) ləhcəsi[1]
avar-and-sez qolu	avar-and: ▪ avar ▪ and: şəxsi and, axvax, baqval, botlix, qodober, karatin, tindin, çamalin sez: bejtin, ginux, qunzib, xvarş (iinxokvar), şəxsi sez
Lak qolu	lak
Dargin qolu[1]	şimali: akuşin, qapşimin-butrin, dargin ədəbi, kadar, megeb, mugin, muirin, myureq-qubden, urax, sudaxar cənubi: amux-xudus, aştin, qubaçi, kunkin, sanji-isarin, sirxin ayrı qruplar: qaytaq, çiraq
Ləzgi qolu	arçin • ləzgi dili: şərqi ləzgi dilləri (ağul, ləzgi, tabasaran), qərbi ləzgi dilləri (rutul, saxur), cənubi ləzgi dilləri (buduq, qrız) • udi dilləri: aqvanq (qafqaz-alban) †, udi
Xınalıq qolu[2]	xınalıq
Qeyd: [1] "Dil" termininin tətbiqi mübahisəlidir; [2] əvvəllər ləzgi dillərinə aid idi; † ölü dil	